



Tomasz Czajka OFMConv

Recenzja: Wiesław Block, *Reguła św. Franciszka z Asyżu (1223–2023). Komentarz 800 lat od powstania*, Wydawnictwo Serafin, Kraków 2023, ss. 396

W 2023 roku cała rodzina franciszkańska rozpoczęła obchody jubileuszu, w ramach którego będzie przypominać i świętować osiemsetlecie śmierci św. Franciszka z Asyżu (1226–2026) oraz poprzedzających ją ważnych wydarzeń ostatnich lat jego życia: *Reguła* i Boże Narodzenie w Greccio (1223–2023), Stygmaty (1224–2024) oraz *Pieśń stworzenia* (1225–2025). W pierwszy rok tych wydarzeń wpisuje się omawiana publikacja, poświęcona *Regule św. Franciszka*, zatwierdzonej przez papieża Honoriusza III bullą *Solet annuere* 29 listopada 1223 roku.

Książkę otwiera przedmowa Łukasza Woźniaka OFMConv, Przewodniczącego Konferencji Prowincjałów Franciszkańskich w Polsce, w której wskazuje on m.in. na znaczenie tekstu *Reguły* dla Franciszka i jego towarzyszy, dla kolejnych wspólnot braci mniejszych, dla których od ośmiu wieków jest ona podstawowym tekstem regulującym ich życie, a także dla wielu innych naśladowców Świętego, którzy znajdują w niej inspirację i wskazówki dotyczące życia ewangelicznego. Na kolejnych stronach znajduje się wprowadzenie od autora, prezentujące istniejące już komentarze do *Reguły*, powstałe w następstwie interwencji Stolicy Apostolskiej czy też wewnątrz zakonu. Szczególna uwaga poświęcona została nowożytnym pozycjom podejmującym temat, opublikowanym po Soborze Watykańskim II oraz tym, które miały istotne znaczenie dla omawianej publikacji. Autor podaje ponadto informacje na temat wykorzystanych źródeł oraz polskich przekładów tekstu *Reguły*.

Prezentowane studium składa się z dwóch głównych części: pierwsza, autorstwa Emila Kumki OFMConv ma charakter wstępu historycznego, natomiast druga, autorstwa Wiesława Blocka OFMConv, zawiera właściwy komentarz do *Reguły św. Franciszka z Asyżu*.

Emil Kumka OFMConv na kilkudziesięciu stronach zarysowuje tło historyczne, umożliwiając poznanie „niektórych okoliczności i zależności procesu powstania *Reguły* oraz umiejscowienia jej w konkretnym momencie historii Kościoła” (s. 28). Ta część pracy została podzielona na pięć rozdziałów. Pierwszy z nich omawia znaczenie terminu „reguła”, które obejmuje zarówno spisane zasady życia jak i odwołanie się do autorytetu założyciela czy ideału życia (s. 31–32). Kolejny rozdział poświęcony jest regułom mniszym, powstającym w Kościele począwszy od IV wieku (s. 33–42). Po krótkim przedstawieniu tematu zostają bliżej omówione cztery z nich, najbardziej istotne ze względu na wpływ jaki wywarły w chrześcijaństwie (mowa o regułach św. Pachomiusza, św. Bazylego, św. Augustyna i św. Benedykta). Zwrócono również uwagę na znaczenie tych tekstów dla lepszego zrozumienia relacji braci mniejszych z zakonem benedyktyńskim oraz okoliczności, w których rodziła się *Reguła św. Franciszka*. Trzeci rozdział dotyczy już bezpośrednio środowiska minoryckiego i analizuje kilkunastoletni proces powstawania i redakcji *Reguły* (s. 43–66). Omówione zostały trzy jego kluczowe etapy, związane z trzema powstałymi wówczas dokumentami. Listę otwiera *Forma vitae* (*Protoregula*) z 1209 roku. Przedstawione zostają okoliczności pojawienia się tekstu oraz pewne sugestie co do jego zawartości, możliwe do wysunięcia w oparciu o dzieła hagiograficzne oraz znane teksty św. Franciszka. Ważną kwestią poruszoną w tym miejscu jest fakt zatwierdzenia tej pierwotnej formy życia przez papieża Innocentego III, które będzie miało kluczowe znaczenie dla zakonu i umożliwi mu posiadanie własnej reguły, nawet po wprowadzeniu w życie wskazań Soboru Laterańskiego IV. Drugi etap opisywanego procesu związany jest z *Regułą niezatwierdzoną*, nad którą prace zakończone zostały w 1221 roku. Autor skupia się na przemianach zachodzących wówczas wewnątrz wspólnoty braterskiej, którym towarzyszy pragnienie stworzenia odpowiedniego tekstu regulującego życie. Analizując zawartość wybranych rozdziałów przybliżone zostają niektóre etapy oraz okoliczności towarzyszące ich powstawaniu. Ostatnia część rozdziału skupia się na *Regule* z 1223 roku i wydarzeniach, które doprowadziły do jej powstania i zatwierdzenia przez papieża Honoriusza III. Zwrócono szczególną uwagę na proces redakcyjny, który trwał już od 1221 roku, w wyniku którego nowy dokument z jednej strony nawiązuje do wcześniejszej wersji, a równocześnie charakteryzuje się pewną nowością, nosząc ślady wprowadzanych stopniowo zmian. Podczas gdy dotychczasowe rozdziały tej części książki koncentrowały się na okresie poprzedzającym i okolicznościach powstania *Reguły św. Franciszka*, kolejne dwa wybiegają w przód, ukazując recepcję tekstu i jego oddziaływanie. Rozdział czwarty skupia się na najistotniejszych dokumentach papieskich z XIII i XIV wieku, które zawierają interpretację *Reguły* (s. 67–77); z kolei w ostatnim rozdziale, który dotyczy tekstów wewnątrzzakonnych, autor wymienia powstałe w tym

samym okresie komentarze oraz konstytucje, również będące jakąś formą komentarza do niej (s. 79–84).

Druga część książki, skoncentrowana na omówieniu treści *Reguły*, rozpoczyna się od analizy listu apostołskiego *Solet annuere*, który zatwierdza i zawiera w sobie jej treść (s. 87–117). Autor przybliży czytelnikowi list od strony prawnej, analizując go w świetle obowiązujących praktyk i innych dokumentów kancelarii papieskiej. Uwaga zostaje zwrócona na konkretny rodzaj formularza (*litterae gratiae*), w który została wpisana *Reguła* braci mniejszych, różniącego się od uroczystych, stosowanym w przypadku zatwierdzania nowych zakonów w Kościele. Dość szczegółowo zostaje również przedstawiona charakterystyka zewnętrzna przechowywanego w Asyżu pergaminu: jego wymiary, wygląd, papieska pieczęć, sposób zapisu tekstu, a także zauważone braki oraz naniesione poprawki i adnotacje. Przechodząc do struktury dokumentu zaprezentowany zostaje jego układ oraz główne części niebędące treścią *Reguły*, czyli wchodzące w skład prologu i zakończenia. Poszczególne elementy formularza zostały wskazane i omówione w oparciu o tekst łaciński i tłumaczenie polskie.

Najobszerniejsza część książki zawiera krytyczną analizą *Reguły św. Franciszka* i, odzwierciedlając jej strukturę, również podzielona jest na dwanaście rozdziałów: *Reguła i życie* (s. 121–149), *Kandydaci i ich formacja początkowa* (s. 151–181), *Modlitwa i post* (s. 183–211), *Ekonomia* (s. 213–222), *Praca i utrzymanie wspólnoty* (s. 223–238), *Wzniosłość najwyższego ubóstwa. Kenoza Chrystusa, kenoza braci* (s. 239–265), *Grzech, pokuta, miłosierdzie* (s. 267–285), *Kapituła braci* (s. 287–300), *Przepowiadanie słowa Bożego* (s. 301–323), *Wewnętrzne życie braterstwa* (s. 325–352), *Relacje do kobiet* (s. 353–367) oraz *Misje i służba Kościołowi świętemu* (s. 369–389). Każdy rozdział, opatrzone przez autora oryginalnym tytułem, zbudowany jest w oparciu o stały schemat. Na samym początku przytoczony zostaje w całości odpowiedni passus w polskim tłumaczeniu i z numeracją poszczególnych wersów, po czym następuje krótkie wprowadzenie w tematykę podjętą w tekście, uwzględniające kontekst historyczny i eklezjalny. Omawiany fragment tekstu zostaje następnie rozbity na jeszcze mniejsze części, odpowiadające bardziej szczegółowym tematom. Takie przedstawienie struktury każdego z rozdziałów pozwala dokładniej poznać zawartość analizowanego dokumentu. Najważniejszą i najbardziej obszerną częścią jest interpretacja tekstu, która przebiega według mniejszych jednostek tematycznych wyodrębnionych uprzednio w strukturze. Po przytoczeniu łacińskiego tekstu źródłowego oraz jego polskiego tłumaczenia, autor książki, koncentrując się na poszczególnych wersach a nieraz także pojedynczych słowach *Reguły*, komentuje ją i prowadzi do lepszego zrozumienia jej teologicznego i duchowego sensu. Zakończeniem każdego z rozdziałów jest krótkie podsumowanie uwydatniające jego przewodnią ideę.

Część poświęcona omówieniu treści każdego z rozdziałów jest rzetelnie i szczegółowo przeprowadzoną analizą tekstu i dostarcza czytelnikowi o wiele więcej niż podstawowe przesłanie. Niektórym fragmentom, zwłaszcza takim, które mogą przysparzać pewnych trudności w interpretacji, autor poświęca więcej uwagi, co pomaga w poprawnym odczytaniu tekstu źródłowego. Podobnie koncentruje się bardziej na wybranych tematach, które choć jasno sformułowane, zasługują na obszerniejszy komentarz. Jednym z takich zagadnień jest na przykład użyty już na samym początku zwrot „reguła i życie” (s. 125–129). Wnikliwe obserwacje na temat wielu kwestii oparte są często na innych tekstach, które rzucają więcej światła na zagadnienie. Znaleźć można tu odwołania do słów św. Franciszka, do dzieł hagiograficznych oraz do dokumentów Kościoła i prac innych autorów ówczesnej epoki. Wszystko to sprawia, że *Reguła* jest odczytywana i komentowana z uwzględnieniem szerszego kontekstu, w którym powstała i w którym żyli bracia mniejsi, pozwalając zbadać jej znaczenie i oryginalność. Istotnym elementem takiego podejścia jest zwrócenie przez autora szczególnej uwagi na długi proces powstawania analizowanego dokumentu. Ten klucz interpretacji został już zasygnalizowany w pierwszej, historycznej części książki, ukazującej różnorodne okoliczności prowadzące do powstania pisma w jego ostatecznej formie. Autor często zestawia *Regułę św. Franciszka* z *Regułą niezatwierdzoną* z 1221 roku, dzięki czemu możliwe jest dostrzeżenie aktualności tekstu i prześledzenie jak ewoluował, odpowiadając na pojawiające się wraz z upływem czasu zmiany wewnątrz zakonu czy też na wskazania i oczekiwania Stolicy Apostolskiej. Równocześnie uwydatnione zostają elementy szczególnie ważne, związane z początkowym okresem istnienia braterstwa i drogie dla samego Franciszka, bo noszące żywy ślad pierwotnej intuicji, które z biegiem czasu były wciąż obecne w tekstach regulujących formę życia braci. Zaproponowana przez autora tak szczegółowa interpretacja *Reguły* staje się cennym źródłem informacji w wielu tematach, które ze względu na swoją kluczową rolę, były i są ciągle ważne i dyskutowane w kręgach franciszkańskich, jak na przykład kwestia ubóstwa, posłuszeństwa czy *minoritas*. Dodatkowym atutem są także przypisy do tekstu, oferujące często wiele dodatkowych komentarzy, cytatów źródłowych i odniesień do pozycji bibliograficznych, zarówno po polsku jak i w innych językach, dające możliwość jeszcze dokładniejszego badania omawianych kwestii.

Mimo że, jak zaznacza autor, jego spojrzenie jest zaledwie jedną z możliwych opcji lektury *Reguły* (s. 21), przedstawione przez niego studium oferuje obszerny teologiczno-duchowy komentarz, mocno zakorzeniony w historii i śledzący wielowymiarowy i złożony proces prowadzący do powstania tego dokumentu. Książka rzuca wiele światła na szereg zagadnień istotnych dla Franciszka i jego braci w początkowych latach funkcjonowania zakonu. O znaczeniu publikacji niech powie również fakt, że podobnej książki o tej tematyce

w języku polskim do tej pory nie było. Podsumowując należy zauważyć, że w jubileuszu 800-lecia powstania *Reguły*, tekstu tak bogatego w treść i ważnego nie tylko dla całej rodziny franciszkańskiej, ale i dla wszystkich, którzy w św. Franciszku widzą inspirację dla własnego życia duchowego i kroczenia za Chrystusem, zostaje oddana do rąk czytelników rzetelnie przygotowana książka poświęcona temu dokumentowi i mogąca stać się cenną pomocą w poznaniu duchowości i życia Świętego z Asyżu i jego towarzyszy.